

ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ПРОБЛЕМА ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВИХ СТУДІЙ

EMOTIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF PHYSICAL EDUCATION TEACHER AS A PROBLEM OF NATIONAL SCIENTIFIC RESEARCHES

У статті досліджено емоційно-етичну компетентність вчителя фізичної культури. Зауважено, що сучасні тенденції розвитку вітчизняної системи освіти зумовлюють розширення та ускладнення функцій діяльності вчителя фізичної культури, що, в свою чергу, призводить до зростання вимог щодо його компетентності, зокрема, емоційно-етичної. Автори зазначають, що попри актуальність феномену емоційно-етичної компетентності вчителя фізичної культури, наявність у вітчизняних наукових студіях ґрунтовних визначень етичної та емоційної компетентностей педагогів, дефініція «емоційно-етична компетентність вчителя фізичної культури», на жаль, не обґрунтована. Професійна діяльність вчителя фізичної культури передбачає широкий спектр завдань, спрямованих на формування фізичних якостей учнів, розвиток рухових умінь і навичок, зміцнення здоров'я, виховання морально-вольових якостей та ін. Відповідно, постає необхідність формування у вчителя фізичної культури саме емоційно-етичної компетентності, яку автори розглядають як невід'ємну частину його загальної професійної компетентності. Представлено найбільш актуальні тлумачення вітчизняними науковцями етичної компетентності майбутніх педагогів, емоційної компетентності, емоційної компетентності вчителя та емоційно-етичної компетентності педагога. Ураховуючи проаналізовані наукові напрацювання, специфіку професійної діяльності, емоційно-етичну компетентність вчителя фізичної культури автори визначають як сукупність спеціальних знань, умінь і особистісних якостей, які дозволяють педагогу усвідомлювати та керувати власними емоціями, встановлювати толерантні стосунки з усіма учасниками освітнього процесу, а також створювати сприятливу атмосферу для фізичного розвитку та виховання дітей та молоді. Переконані, що ця компетентність є не менш важливою, ніж професійні знання та вміння, оскільки дозволяє створити атмосферу, в якій учні із задоволенням займаються фізичною культурою, розвиваються як особистості, досягають спортивних та особистих успіхів.

Ключові слова: вчитель фізичної культури, компетентність, етична компетентність, емоційна компетентність, професійна

компетентність, емоційно-етична компетентність вчителя фізичної культури.

The author of the article has studied the emotional and ethical competence of physical education teacher. It has been noted that modern trends in the development of the national education system lead to the expansion and complication of the functions of the physical education teacher, which, in its turn, leads to an increase of requirements for his/her competence, in particular, emotional and ethical competence. The authors have noted that despite the relevance of the phenomenon of emotional and ethical competence of physical education teachers, the availability of thorough definitions of ethical and emotional competences of teachers in national scientific researches, the definition of "emotional and ethical competence of physical education teachers" is unfortunately not substantiated. The professional activity of physical education teacher involves a wide range of tasks aimed at forming physical qualities of students, developing motor skills, improving health, educating moral and volitional qualities, etc. Accordingly, there is a necessity to form the emotional and ethical competence of physical education teachers, which the authors consider as an integral part of their general professional competence. The most relevant interpretations of ethical competence of future teachers, emotional competence, emotional competence of a teacher and emotional and ethical competence of a teacher by national scientists have been presented. Taking into account the analyzed scientific developments, the specifics of professional activity, the authors define the emotional and ethical competence of a physical education teacher as a set of special knowledge, skills and personal qualities that allow a teacher to realize and manage their own emotions, establish tolerant relationships with all participants in the educational process, and create a favorable atmosphere for the physical development and education of children and youth. We are convinced that this competence is no less important than professional knowledge and skills, as it allows us to create an atmosphere in which students enjoy physical education, develop as individuals, and achieve sporting and personal success.

Key words: physical education teacher, competence, ethical competence, emotional competence, professional competence, emotional and ethical competence of a teacher of physical education.

УДК [159.942:005.336.2:37.011.3-051:796]:001.891
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/78.1.15>

Візавер В.А.,

викладач української мови
Навчально-консультативного центру
імені Егана Еде Закарпатського
угорського інституту
імені Ференца Ракоці II

Медве М.О.,

викладач фізичної культури
Фахового коледжу Закарпатського
угорського інституту
імені Ференца Ракоці II

Візавер А.Д.,

директор
Спортивно-оздоровчого центру
Закарпатського угорського інституту
імені Ференца Ракоці II

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Сучасні тенденції розвитку вітчизняної системи освіти зумовлюють розширення та ускладнення функцій діяльності вчителя фізичної культури, що, в свою чергу, призводить до зростання вимог до його компетентності. При цьому все більшого значення набуває феномен успішності педагогічної діяльності, професійно-особистісного зростання,

професійної компетентності та ін., що пов'язано з постійною емоційною напругою педагогів, необхідністю реагувати на усі професійні виклики з урахуванням етичних норм і принципів.

Погоджуємося з І. Сухопарою, що реформування сучасної української школи передбачає переорієнтацію її на емоційну складову в освітньому процесі, а саме мотивацію, творчість,

професіоналізм вчителя, наскрізний ціннісний виховний процес, партнерські стосунки вчителя, учня, їх батьків; орієнтація на освітні потреби школяра, створення комфортного освітнього середовища [8, с. 112]. Саме тому формування емоційно-етично компетентного педагога, як стверджує О. Лядобрук, вважається соціально значимим завданням, від вирішення якого залежить успіх гуманізації системи освіти, підвищення загальної культури у суспільстві та перспективи розвитку сучасної людини [3].

Мета професійної діяльності сучасного вчителя, згідно із професійним стандартом «Вчитель закладу загальної середньої освіти», полягає в організації навчання та виховання здобувачів освіти під час здобуття ними повної загальної середньої освіти шляхом формування у них ключових компетентностей і світогляду на основі загальнолюдських і національних цінностей, а також розвитку інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання [5]. Однією з вагомих компетентностей у професійному стандарті виокремлено емоційно-етичну, яка полягає у здатності педагога: усвідомлювати особисті відчуття почуття, емоції, потреби та емоційні стани інших учасників освітнього процесу, керувати власними емоційними станами; конструктивно й безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу; усвідомлювати й поціновувати взаємозалежність людей і систем у глобальному світі [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питання реалізації компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя надзвичайно ґрунтовно досліджено Н. Бібік, О. Дубасенюк, І. Зязюном, А. Крижановським, М. Мороз, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, Т. Сущенко, О. Шквир, В. Щур, М. Юзик та ін. Теоретико-методологічні засади педагогічної етики є предметом дослідження Б.Безязичного, Г. Васяновича, В. Лозової, С. Сисоєва, С. Ткаченко, Л. Хоружої та ін. Емоційні аспекти професійної діяльності вчителів розкрито О. Грицук, Л. Кондрашовою, М. Кузнецовим, Л. Ракітянською, М. Шпак та ін. Специфіку професійної діяльності вчителів фізичної культури обґрунтовано у напрацюваннях Д. Балашова, Т. Бугаєнко, Т. Круцевич, Л. Никифорової, Л. Сущенко, Т. Хоми та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність феномену емоційно-етичної компетентності вчителя фізичної культури не викликає сумніву. Проте, слід зауважити, що незважаючи на наявність у вітчизняних наукових студіях визначень етичної та емоційної компетентностей педагогів, дефініція «емоційно-етична компетентність вчителя фізичної культури» не обґрунтована. Відповідно, вважаємо за доцільне схарактеризувати цю компетентність,

обґрунтувати її вагомість та привернути увагу сучасних науковців і практиків до досліджуваної проблеми.

Мета статті – схарактеризувати емоційно-етичну компетентність вчителя фізичної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна діяльність вчителя фізичної культури передбачає широкий спектр завдань, спрямованих на формування фізичних якостей учнів, розвиток рухових умінь і навичок, зміцнення здоров'я, виховання морально-вольових якостей та ін. Уважаємо, що виконання поставлених завдань можливе за умови сформованості у вчителя фізичної культури саме емоційно-етичної компетентності, яку розглядаємо як невід'ємну частину його загальної професійної компетентності. Пояснимо свою позицію, розглянувши зміст термінів, що складають поняття «емоційно-етична компетентність вчителя фізичної культури».

Погоджуємося з Л. Хоружою, що через професійну етику конкретизуються загальнолюдські принципи моралі щодо умов фахової діяльності. При цьому професійна етика містить сукупність моральних норм, які визначають ставлення працівника до свого професійного обов'язку, а через нього – до людей, з якими він контактує у процесі діяльності [10, с. 14]. Як стверджує дослідниця, «учительська етика присутня в кожному фрагменті педагогічної дії, це, так званий, професійний «компас», який орієнтує вчителя у смисловому і ситуативному полі, підказує необхідну стратегію і тактику поведінки» [10, с. 14]. Особистісно орієнтований характер освітньо-виховної діяльності, стосунки з учнями, їхніми батьками та іншими учасниками цього процесу передбачають необхідність переорієнтації свідомості вчителів на визнання нових освітніх пріоритетів: поваги до особистості учня та його права на самовизначення, оволодіння відповідними етичними нормами, адекватну поведінку в різних ситуаціях мінливого шкільного життя, які потребують морального вибору [10, с. 14].

Осмилюючи практичні аспекти розвитку професійної етики педагога, Л. Хоружа вважає, що йому необхідно збагнути, усвідомити на рівні понять основні загальнолюдські та педагогічні цінності – пошана людської гідності, прав людини, верховенство права, свобода, солідарність, відповідальність у професії і перед Україною та ін. Саме ці поняття, на думку авторки, дозволять «вивести педагога у сферу світоглядного осмислення соціальної і педагогічної дійсності, уникнути процесів підміни цінностей, які поширені сьогодні в суспільстві, зробити їх орієнтирами у виборі способів педагогічної діяльності» [10, с. 16]. Підтримуємо думку Л. Хоружої, що «оволодіння нормами професійної етики дозволяє сформулювати у педагога такі моральні регуляції, як професійний обов'язок і відповідальність, совість та гідність, чесність

і шляхетність, а разом із цим уникнути або звести до мінімуму, моральні суперечності між: належним і сутнісним; свободою та необхідністю; волею, розумом і почуттями тощо. Адже саме визначені категорії презентують рівень моральної регуляції поведінки вчителя, без яких неможлива реалізація будь-якої педагогічної технології, функціонування навчально-виховних систем, результативна педагогічна дія» [10, с. 17].

Етичну компетентність майбутніх педагогів Н. Султанова трактує як «комплексне інтегративне утворення в цілісній структурі особистості фахівця, що характеризує ступінь відображення теоретичних етико-педагогічних знань у практичній площині професійної діяльності, є показником сформованості особистісних морально-етичних якостей і професійних цінностей, які в комплексі зумовлюють готовність майбутнього фахівця до етично-адекватного виконання професійної діяльності згідно з нормами педагогічної етики» [7]. Цікавою є позиція дослідниці щодо двозначності змісту етичної компетентності майбутнього педагога, що передбачає, «з одного боку, моральність змісту діяльності, а з іншого боку, є необхідним психолого-педагогічним інструментом його впливу на учасників освітнього процесу» [7].

Етична компетентність учителя, як вважає Л. Хоружа, являє собою «складне індивідуально-психологічне утворення, яке інтегрує в собі професійні теоретичні знання, ціннісні орієнтації, особистісні якості та практичні вміння педагога у сфері професійної етики, що забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно професійно-педагогічних норм» [11, с. 16]. Про сформовану етичну компетентність свідчать такі здатності педагога, як: усвідомлення гуманістичних цінностей, основ педагогічної етики; розуміння морального змісту педагогічної професії; закономірності удосконалення культурних потреб та інтересів; здатність до емоційно-етичної рефлексії своєї професійної поведінки; вміння аналізувати й передбачати результати і наслідки своїх виховних впливів на учнів; майстерність вирішувати конфлікти, розуміти і відчувати почуття та потреби вихованців; реалізація у професійній поведінці стратегії і тактики етично адекватного спілкування з різними учасниками освітньо-виховного процесу [9].

Б. Без'язичний акцентує увагу на тому, що у педагогічній діяльності етична компетентність учителя має виняткову значущість, адже навчання та виховання школярів вимагає відповідної моральної регуляції. Для молодого покоління особистість учителя має слугувати прикладом етичних настановлень та моральної поведінки. Автор переконаний, що уроки фізичної культури мають розвивати у дітей не тільки фізичні якості, а й сприяти засвоєнню уявлень про спортивну етику, виробленню таких моральних та морально-вольових

якостей як взаємодопомога, повага до суперника, цілеспрямованість, дисциплінованість тощо [1]. Аналізуючи сутнісні характеристики професійно-педагогічної компетентності Б. Без'язичний виділяє в загальній структурі професійно-педагогічної компетентності етичну складову, яка розширює професійні можливості педагога та виявляє себе як здатність до етичного керівництва педагогічним процесом, здатність взаємодіяти з усіма суб'єктами освітньо-виховної діяльності на засадах професійної та педагогічної етики [1].

Цінною для нас є думка науковця, згідно з якою «підвищення рівня сформованості етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури є можливим, завдяки: організації формування етичної компетентності майбутніх учителів фізичної культури як цілісного особистісно-орієнтованого процесу; урахуванню при визначенні мети, змісту підготовки студентів відповідного фаху моральний виховний потенціал фізичної культури; забезпеченню єдності загальнокультурного, професійного й морального розвитку особистості вчителя в умовах професійної підготовки; забезпеченню набуття досвіду морального виховання шляхом цілеспрямованого включення майбутнього вчителя фізичної культури в професійну діяльність під час педагогічних практик; розробці моделі науково-методичного забезпечення системи формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури в процесі професійної підготовки» [1].

Емоційну компетентність О. Льошенко розглядає як специфічний конструкт емоційного реагування, пов'язаний з емоційним інтелектом та спрямований на оволодіння людиною певним ставленням до власних й чужих переживань з метою самовдосконалення [4]. Т. Скорик розуміє емоційну компетентність як «комплексну характеристику особистості, що є результатом прояву її емоційного інтелекту та виявляється як здатність до адекватної рефлексії, саморегуляції, прояву емпатії та відповідної соціальної взаємодії; готовність і здатність людини вчасно ідентифікувати та усвідомлювати власні емоції та визначати потреби, які їх продукують; емпатійно розуміти емоції та потреби інших та адекватно реагувати на них; скеровувати емоційні реакції, як власні, так і інших людей, на допомогу, а не руйнацію; здатність до звільнення від негативних емоцій та заміщення їх адекватними ситуаціям реакціям» [6].

На думку І. Сухопари, емоційна компетентність вчителя є «динамічною комбінацією поглядів, цінностей, знань про емоції, вміння вираження, розуміння, керування власними емоціями та емоційним станом учнів, особистих якостей для успішного здійснення освітнього процесу на емоційній основі, засадах емпатії, поваги, співпраці з школярами, їх батьками, колегами, власної реалізації

в професійній сфері» [8, с. 115]. У структурі емоційної компетентності дослідниця виокремлює особистісний і міжособистісний компоненти. Перший є ключем до самопізнання, розуміння, вираження, ідентифікації, стимулювання власних емоцій і почуттів з метою управління своєю поведінкою і характеризується такими складовими, як самосвідомість, рефлексія, самооцінка, самоконтроль, мотивація досягнень. Другий компонент – це здатність розуміти емоційний стан інших людей, усвідомлювати мотиви їхньої поведінки, діяльності, ефективно з ними спілкуватися, взаємодіяти, вирішувати проблеми і включає толерантність, емпатію, комунікабельність, конгруентність, діалогічність [8, с. 115].

У межах нашого дослідження поділяємо думку Л. Кучинської щодо магістральної ролі у формуванні гармонійної освітньої картини емоційно-ціннісного компоненту. Авторка стверджує, що «оволодіння емоційними здібностями та етичними навичками дозволяє педагогам переформатувати уявлення про педагогічну діяльність як просто успішну передачу інформації від педагога до здобувачів освіти і налаштувати фокус у бік сприйняття її як освітнього процесу, що потребує постійних інтелектуальних, емоційних та моральних зусиль, щоб слідувати аксіологічному шляху у своїй професійній діяльності» [2, с. 217]. У свою чергу О. Лядобрук визначає емоційно-етичну компетентність педагога як «сформовані професійні вміння у царині етики, а також виховані, виплекані його особистісні якості, ціннісне ставлення до педагогічної діяльності, проведення професійної рефлексії» і зауважує, що «слабка сформованість емоційно-етичної компетентності вчителя призводить до етико-педагогічних помилок у його педагогічній діяльності» [3].

Висновки. Отже, враховуючи вищезазначене, а також специфіку професійної діяльності, емоційно-етичну компетентність вчителя фізичної культури визначаємо як сукупність спеціальних знань, умінь і особистісних якостей, які дозволяють педагогу усвідомлювати та керувати власними емоціями, встановлювати толерантні стосунки з усіма учасниками освітнього процесу, а також створювати сприятливу атмосферу для фізичного розвитку та виховання дітей та молоді. Переконані, що ця компетентність є не менш важливою, ніж професійні знання та вміння, оскільки дозволяє створити атмосферу, в якій учні із задоволенням займаються фізичною

культурою, розвиваються як особистості, досягають спортивних та особистих успіхів. Перспективою подальших досліджень обираємо обґрунтування педагогічних умов формування емоційно-етична компетентність вчителя фізичної культури.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Без'язичний Б.І. Суть етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури. Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. Харків: Вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс», 2014. Вип. 45. С. 47–56.
2. Кучинська Л.Ф. Емоційно-етична компетентність педагога як ключовий фактор ефективності освітнього процесу. Інноваційна педагогіка, 2023. Випуск 66. С. 215–218.
3. Лядобрук О. Емоційно-етична компетентність педагога як чинник позитивної взаємодії в освітньому процесі. Житомирщина педагогічна № 4 (28), 2022. URL: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2022/12/6.-Лядобрук.pdf>
4. Льошенко О.А. Проблеми розвитку емоційної компетентності. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць. К. : Логос, 2012. Вип. 14. 2012. С. 119–126.
5. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти». Наказ МОН України № 1225 від 29.08.2024 р. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>
6. Скорик Т. Емоційна компетентність як необхідна складова професійної успішності сучасного вчителя. «Освіта майбутнього: концепції, методи, підходи: колективна монографія» / кол.авт.; гол. ред. В. В. Любарець, В. В. Бахмат. Київ : Міленіум, 2020. С. 277–287.
7. Султанова Н. Педагогічні аспекти формування етичної компетентності майбутнього педагога. Педагогічний Альманах, 2010. Випуск. 6. С. 155–159.
8. Сухопара І. Емоційна компетентність вчителя в контексті нової української школи. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. 2020. Вип. 1. С. 111–122.
9. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : [монографія]. Київ : Преса України, 2003. 319 с.
10. Хоружа Л. Етичний розвиток сучасного педагога. Естетика і етика педагогічної дії. Збірник наукових праць, 2011. Вип. 2. С. 14–21.
11. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». К., 2004. 36 с.